

Леррі РОНАЙ,

orcid.org/0000-0002-3482-9656

доктор філософії з історії та археології,

старший викладач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції

Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»

(Ужгород, Україна) lerri.ronai@uzhnu.edu.ua

СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ В УГОРЩИНІ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Стаття присвячена аналізу соціальних, демографічних та економічних змін угорського суспільства в міжвоєнний період, що розпочався після поразки Угорщини у Першій світовій війні та розпаду Австро-Угорської імперії. Підписання Тріанонського мирного договору призвело до кардинальних змін у державних кордонах, втрати значної частини території та населення, що зумовило глибоку загальнонаціональну кризу. У статті досліджуються динаміка народжуваності, смертності, тривалості життя та конфесійний склад населення в нових межах Угорщини. Автор також звертає увагу на процес урбанізації, під час якого Будапешт суттєво посилив своє значення, тоді як багато регіональних центрів втратили свій статус. Значний акцент зроблено на структурі зайнятості населення, зокрема на поступовому зростанні частки промисловості та сфери послуг на фоні збереження аграрного сектору як домінуючого.

Стаття детально розкриває особливості соціальної стратифікації тогочасного угорського суспільства, описуючи домінуючу роль великої землевласницької аристократії та крупного капіталу, зокрема єврейського походження, у політичному та економічному житті країни. Увага приділяється трансформаціям середнього класу, формуванню християнської інтелігенції, ролі службовців, офіцерства, освітян та професіоналів у державній структурі. Середній клас визначався не лише матеріальним достатком, а й рівнем освіти та посадовим статусом. Показано проблеми сільського населення, зокрема відсутність ефективної земельної реформи, що зумовила гостру соціальну напругу в аграрному секторі.

Окремо розглядається становище міського робітництва, зокрема зростання кількості жінок у промисловості, поширення бідності серед некваліфікованих працівників і водночас – підвищення попиту на кваліфіковану працю в умовах модернізації. Проаналізовано рівень міжкласової мобільності, який залишався обмеженим: великі землевласники, крупні капіталісти та селяни залишалися найбільш замкненими соціальними групами. Стаття дає цілісне уявлення про соціально-економічні процеси в Угорщині між двома світовими війнами, вказуючи на глибинні суперечності, що зумовили вразливість суспільства до наступних історичних викликів.

Досліджено вплив спорту, відпочинку та дозвілля на соціальну структуру угорського суспільства міжвоєнного періоду.

Ключові слова: Угорщина, суспільство, політика, церква, держава, культура, населення.

Lerri RONAI,

orcid.org/0000-0002-3482-9656

Ph.D. in History and Archeology,

Senior Lecturer at the Department of Hungarian History and European Integration

Uzhhorod National University

(Uzhhorod, Ukraine) lerri.ronai@uzhnu.edu.ua

SOCIAL LIFE IN HUNGARY BETWEEN THE TWO WORLD WARS

The article analyzes the social, demographic, and economic changes in Hungarian society in the interwar period that began after Hungary's defeat in World War I and the collapse of the Austro-Hungarian Empire. The signing of the Trianon Peace Treaty led to cardinal changes in state borders, the loss of a significant part of the territory and population, which led to a deep national crisis. The article examines the dynamics of birth rates, mortality rates, life expectancy, and religious composition of the population within the new borders of Hungary. The author also draws attention to the process of urbanization, during which Budapest significantly increased its importance, while many regional centers lost their status. A significant emphasis is placed on the structure of employment, in particular on the gradual growth of the share of industry and services, while the agricultural sector remains dominant.

The article reveals in detail the peculiarities of the social stratification of Hungarian society at that time, describing the dominant role of the large landowning aristocracy and big capital, in particular of Jewish origin, in the political and economic life of the country. Attention focuses on the transformations of the middle class, the formation of the Christian intelligentsia, and the role of employees, officers, educators, and professionals in the state structure. The middle class defined not only by material wealth but also by the level of education and official status. It shows the

problems of the rural population, in particular, the lack of effective land reform, which has led to acute social tension in the agricultural sector.

The article also examines the situation of city workers, in particular, the growing number of women in industry, the spread of poverty among unskilled workers, and at the same time the growing demand for skilled labor in the context of modernization. The author analyzes the level of interclass mobility, which remained limited: large landowners, large capitalists, and peasants remained the most closed social groups. The article provides a holistic view of the socio-economic processes in Hungary between the two world wars, pointing to the deep contradictions that made the society vulnerable to the subsequent historical challenges.

The influence of sports, recreation and leisure on the social structure of Hungarian society in the interwar period is studied.

Key words: Hungary, society, policy, church, state, culture, population.

Постановка проблеми полягає у вивченні складних соціально-економічних наслідків поразки Угорщини у Першій світовій війні, що призвели до глибокої кризи суспільно-політичної системи, територіальних втрат і зміни демографічної структури. Особливо актуальним є аналіз впливу Тріанонського мирного договору на населення, урбанізацію, зайнятість, соціальну мобільність і класову структуру. Важливо зрозуміти, як ці трансформації впливали на внутрішні соціальні розподіли, роль економічної еліти, зміни у середньому класі, а також на проблеми селянства та робітничого класу в період між двома світовими війнами.

Аналіз дослідження показує, що територіальні втрати за Тріанонським договором спричинили значні демографічні та соціальні зміни в Угорщині. Внаслідок поразки у Першій світовій війні посилилася економічна криза, зросло безробіття та погіршилися умови життя. Соціальна структура країни змінилася: зросло значення робітничого класу та нових соціальних рухів. Однак серед дослідників існують різні думки щодо впливу цих змін на політичну стабільність і розвиток країни в міжвоєнний період. Наукові дослідження зарубіжних вчених, серед них: Ромшіч І., Ормош М., Унгварі К., Гайду Т., Егреші К., та ін.

Мета статті є комплексно дослідити соціально-економічні та демографічні зміни в угорському суспільстві між Першою і Другою світовими війнами, викликані поразкою у війні, революціями, територіальними втратами та Тріанонським мирним договором. Стаття аналізує трансформації структури населення, урбанізації, зайнятості, конфесійного складу, а також соціальну мобільність і класову структуру. Особлива увага приділяється ролі земельної аристократії, економічної еліти, середнього класу та робітничого стану в контексті збереження традиційних соціальних рис і змін у життєвих умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поразка у Першій світовій війні та пов'язаний з цим крах суспільно-політичної системи, революції й територіальні зміни занурили угорське

суспільство у надзвичайно глибоку загальну кризу. В угорських політичних та суспільних колах була поширена думка про нежиттєздатність країни в нових життєвих реаліях та переформатованих державних кордонах. Державні кордони визначені Тріанонським мирним договором також призвели до зменшення чисельності населення (Romsics I., 2007: 161).

Так, населення, яке за переписом 1920 року становило близько 8 мільйонів, до 1941 року збільшилося більш ніж на 1,3 мільйона (на території після Тріанону) завдяки зниженню рівня смертності (8 000 у 1943 році порівняно з 20 000 за 10 років до того) і збільшенню тривалості життя (40 років у 1913 році, 57 років у 1941 році). Разом із зменшенням народжуваності зросла і чисельність людей похилого віку (старше 60 років): якщо в 1920 році 8 зі 100 громадян Угорщини були старше 60 років, то в 1943 році 14 зі 100 були літніми людьми. Кількість новонароджених та неповнолітніх вже в 1930-х роках були дещо нижчими за середні показники Західної Європи і ця тенденція зберігається і донині. Дещо змінився й конфесійний склад населення, зросла частка римо-католиків (64% у 1920 р., 66% у 1941 р.), вони становили чотири п'ятих населення Задунав'я, тоді як кожен п'ятий громадянин Угорщини сповідував реформатство, а в повітах Гайду, Сатмар і в Дебрецені їхня частка була близькою до частки католиків у Задунав'ї. Євангелісти становили 6% населення, а кількість ізраїльтян частково зменшилася (5,9% у 1920 р., 4,3% у 1941 р.). Зменшення кількості ізраїльтян в основному пояснюється зниженням народжуваності серед єврейського населення. Угорські євреї були переважно зосереджені в містах. У 1930 році кожен десятий громадянин міста був ізраїльтянином, а в Будапешті вони становили 20% населення (Balogh S., Gergely J., Izsák L., Jakab S., Pritz P., Romsics I., 1986: 166).

Через нові кордони процес урбанізації також став суперечливим. Допоки, з одного боку, частка міського населення зростала з 19% у 1920 році до 30% за 25 років, а з іншого боку, за цей період деякі значні угорські міста опинилися у складі

нових держав (Клуж-Напока, Тімішоара, Орадя, Суботиця, Братислава, Кошице тощо). Інші міста повністю втратили свою традиційну привабливість, що зменшило їх суспільне значення (Печ, Сегед, Шаторальяуйхей). А центральне значення Будапешта значно посилювалося в усіх відношеннях. Про вагоме значення столиці свідчить той факт, що після Будапешта найбільші міста країни (Сегед, Дебрецен, Мішкольц) ледве досягли позначки в 100 000 жителів, незважаючи на те, що університети в Сегеді і Дебрецені та промислові підприємства в Мішкольці мали значну привабливість серед населення. Слід також зазначити, що населення всіх трьох вищезазначених міст постійно зростало.

При розгляді питання щодо зайнятості населення в угорському суспільстві впадає в око, що тут не відбулося радикальних змін. Відбулося незначне зменшення кількості громадян, зайнятих у сільському господарстві (на 7%) і збільшення (на 5%) зайнятих у промисловості, торгівлі, продажах, сфері послуг та інфраструктурі. Значною, з меншими або більшими коливаннями залишалася частка зайнятих у фермерстві/натуральному господарстві (у 1920 р. – близько 4,5 млн. чол., більше половини населення; в 1941 р. – понад 4,5 млн. чол., близько половини населення).

Безумовно, на внутрішній поділ угорського суспільства вплинули і характерні для тієї епохи загальноєвропейські тенденції суспільного розвитку. Зросла кількість службовців та чиновників, певною мірою зросла соціальна мобільність, межі між окремими соціальними класами стали більш прозорими та прохідними. Для кар'єрного просування більше уваги стало приділятися інтелектуальним досягненням та професійним знанням (Gyáni G., 2021: 99).

На верхівці соціальної ієрархії перебували великі землевласники та великі капіталісти, аристократи – власники маєтків площею понад тисячу акрів, які володіли приблизно третиною землі в країні. Наприклад, родина Естергазі володіла понад шістьсот тисячами десятин землі, разом з ними члени родин Зічі, Фештетичі, Паллавичіні та Сечені, окрім своїх величезних маєтків, вони також входили до складу правлінь різних банків та компаній, що з одного боку забезпечувало високі доходи, а з другого, вказувало на певний ступінь взаємозв'язку між великим капіталом та земельною аристократією. Аграрний консерватизм великих землевласників та їхня присутність у Верхній палаті парламенту стали важливою стабілізуючою силою системи після великої світової кризи. Із більш ніж п'ятисот аристократів – земельних

магнатів, приблизно десяту частину представляла економічна еліта, що складалася з півсотні сімей, більшість з яких були єврейського походження. Вони були тісно пов'язані між собою, а їхній вплив і роль в економічному житті Угорщини були визначальними, хоча вони здебільшого уникали публічної політичної участі. Капітал та економічна сила таких родин як Чорін, Гольдбергер, Корнфельд, Перені, Віда, Вайс, Ашнер, Фельнер та ін. була потрібна тогочасній системі. Практично у всіх галузях економічного життя їхню роль добре репрезентував Ференц Чорін, який очолював понад десяток банків, великих компаній, акціонерних товариств і шахт (шахта у Шалготар'яні, алюмінієвий та консервний заводи Вайс Манфреда, Пештський Угорський комерційний банк, Угорська паперова фабрика, Промисловий іпотечний кредитний заклад та ін.). До найбільш заможної частини економічної еліти належали також міністри, державні секретарі, директори компаній тощо, їхній щомісячний дохід у 800–1200 пенгів у середині 1930-х років більш ніж у чотири рази перевищував гарантований прожитковий мінімум (200 пенгів), але їхній вплив та значущість була зумовлена, головним чином, їхніми посадами, пов'язаними з ухваленням рішень (Egresi K., 2008: 164–165).

Структурний поділ середнього класу був пов'язаний з землеволодінням, державними чи приватними доходами, а також з рівнем забезпеченості. Із трохи більш ніж 2 000 середніх землевласників (від 200 до 1 000 акрів) більшість обробляли менше 500 акрів землі, що, безумовно, було достатньо для безпечного існування, але не достатньо для того, щоб просунутися вгору по статусній сходінці. Вони завжди мали десятки депутатських місць у Парламенті, переважно в лавах правлячої партії й мали вирішальний вплив на управління та громадське життя. За менталітетом та матеріальним становищем до середнього класу приєдналися і генерали та офіцери армії, а також провідні спеціалісти управлінь місцевого самоврядування та державні службовці. Разом з державними службовцями та інтелігенцією, яка працювала на державних посадах, вони утворили християнський середній клас/прошарок суспільства, до якого могли потрапити не лише вихідці з родин державних службовців, а й ті, хто завдяки своїй освіті працював на посаді державного службовця. Незважаючи на те, що їхні статки значно похитнулися внаслідок Першої світової війни та революцій, а також вимушених економічних рішень 1920-х років (скорочення адміністративного апарату, пенсії тощо), їхні життєві цінності

та соціальний престиж залишилися незмінними (Ungváry K., 2013: 306).

Приналежність до середнього класу вимагала наявності принаймні атестата про середню освіту, а належати до інтелігенції можна було лише з дипломом про вищу освіту. Слід підкреслити, що у той час як кількість випускників середніх шкіл подвоїлася до 1930 року порівняно з довоєнним періодом, кількість випускників зі ступенем у галузі юриспруденції та політичних наук повільно зменшувалася (у 1938 році менше половини – 40% усіх студентів університету були юристами), поступившись своїм місцем випускникам гуманітарних, медичних та технічних факультетів, дедалі більше з яких отримували статус службовця. У 1938 році в країні налічувалося понад шістдесят тисяч педагогів від початкової школи до університету, які мали суттєві відмінності за фінансовими статками, соціальним статусом і рангом. Крім лікарів, юристів та інженерів, які мали незалежну, самостійну практику (чиї фінансові можливості були близькі до вищого середнього класу), величезні маси угорської інтелігенції жили в надзвичайно нестабільному та бідному матеріальному становищі, особливо в 1930-х роках.

Безсумнівно, що, після 1867 року (рік підписання Компромісної угоди), угорські євреї поступово отримали значну перевагу в певних професійних галузях порівняно з загальнонаціональною статистикою. У результаті цього, до 1930 року половина торговців і банківських чиновників, третина лікарів, журналістів та редакторів, чверть акторів були єврейського походження, але їх майже не було серед промислових робітників, чиновників місцевих органів влади і сільського населення. До середнього класу належали близько 2 000 магнатів середньої ланки, які керували невеликими цехами (10–100 робітників), комерційними підприємствами (6–20 помічників) та керівництвом середнього рівня великих підприємств (головні інженери, керівники відділів тощо (Gergely J., Pritz P., 1998: 73)).

Основну частину буржуазії складали ремісники та дрібні торговці, які становили понад півмільйонний табір міських дрібних буржуа, які здебільшого працювали поодиноко, маючи не більше двох-трьох помічників. Фінансове становище роздрібних торговців було загалом сприятливішим, ніж дрібних ремісників. Кількість останніх перевищувала кількість роздрібних торговців приблизно в два з половиною рази. Про важке становище обох груп свідчить той факт, що у 1941 році приблизно три чверті з них уже працювали самі, без помічників, в одній кімнаті, яка функціо-

нувала і як робоче місце, і як місце проживання (Gergely J., Pritz P., 1998: 74).

Серед сільськогосподарського населення існував різкий поділ на земельних власників та безземельних. У 1930 році ті, хто володів 100 акрами або менше, становили близько половини населення країни (4,5 мільйона осіб) і лише невелика кількість заможніших (6 000 осіб, що мали 100–200 акрів землі) належала до середнього класу землевласників. Однак більшість сільськогосподарського населення не володіла землею (сільськогосподарська обслуга – 600 000 осіб, сільськогосподарські робітники – 1,2 млн. осіб) або володіла лише частиною земельних ділянок/наділів (понад 1,2 млн. осіб). Зрозуміло, що найсерйознішою проблемою угорського суспільства між двома світовими війнами було селянське питання, а точніше відсутність реальної земельної реформи. Незважаючи на те, що земельна реформа запропонована Міністром сільського господарства Надьатаді Сабо Іштваном та прийнятий Закон від 1920 року про земельну реформу дещо зменшили кількість безземельних, близько трьох чвертей селянського населення все ще жили в умовах тотальної незахищеності. Багато людей мали від 5 до 20 акрів землі, що було недостатньо для буржуазного/цивільного рівня життя і накопичення статків, але дозволяло вести більш скромний спосіб життя. Кількість міських робітників та прислуги (включаючи промислових і фабричних робітників, найманих робітників, домашню прислугу, транспортних та комерційних помічників) зросла до 1,5 мільйона на 1941 рік (у 1920 році вона становила трохи більше 1 мільйона). Серед них найчисельніші, близько 800 тис. осіб, працювали переважно на великих заводах. Значно зросла кількість жінок, зайнятих на промислових роботах. Найбільше це виявилось в текстильній промисловості, що було тісно пов'язане з прискоренням урбанізації. Оскільки жінки, які приїжджали з сіл у міста на заробітки, здебільшого залишалися в містах, що призвело до примноження чисельної кількості першого покоління робітничого класу. Зі збільшенням частки некваліфікованих робітників, кількість кваліфікованих робітників зменшувалася, хоча їхня присутність залишалася переважаючою в деяких секторах, що вимагали більш високої кваліфікації. Близько трьох чвертей працівників поліграфічної промисловості та 60% працівників швейної промисловості були кваліфікованими робітниками. Модернізація електротехнічної промисловості також потребувала працівників зі спеціальною освітою та навичками. Безробіття було переважно серед промислових

робітників, а також серед працівників сільського господарства, хоча з кінця 1930-х років розвиток важкої та військової промисловості призвів до розширення можливостей щодо працевлаштування значної частини робочої сили (Romsics I., 2010: 188–189).

Якщо аналізувати внутрішню мобільність, безперешкодність у подоланні тих чи інших меж між суспільними класами та поповнення різних верств угорського суспільства у період між двома війнами, то найбільш замкнутими групами були великоземельна аристократія, крупні капіталісти і селянство. В усіх трьох випадках більше трьох чвертей жителів були великими землевласниками, крупними капіталістами чи селянами протягом кількох поколінь. Останню можна було збільшити лише знизу, з бідних верств населення.

Близько 60% промислових працівників також походили з сімей робітничого класу, що, серед іншого, сприяло передачі професійної чесності та знань, а також інших цінностей. До кола держслужбовців можна було потрапити здебільшого з інших верств населення, переважно з родин інтелігентів, промисловців, торговців, землевласників, селян і робітників. Хоча близько третини батьків промисловців були вихідцями з селянства, однак виховували своїх дітей здебільшого промисловцями. Подібна ситуація була і з торговцями, з різницею в тому, що тут було доволі мало селянського походження і в них було більше шансів потрапити в офіцерський корпус збройних формувань. В основному туди направляли дітей службовців та землевласників середнього рангу, але також зростає частка селян, ремісників і робітників. Для селян було кроком уперед, якщо їхні сини могли потрапити до нижчих прошарків міського суспільства. Зокрема, якщо вони ставали державними службовцями (поліцейським, жандармом, судовим приставом, листоношею), адже потім, наступна генерація (їхні сини) могли просуватися вгору через міські школи (цивільна/горожанська школа, гімназія, вища промислова та вища торговельна школа).

На спосіб та умови життя угорського суспільства між двома світовими війнами значний вплив мали умови праці, розмір заробітку, розвиток технологій та інфраструктури, закони та нормативні акти, що впливали на умови життя, а також звичаї традиційно характерні для суспільства та менталітет різних прошарків. До 1930-х років 8-годинний робочий день став загальноприйнятим у промисловості але і сільськогосподарські робітники та домашня прислуга також працювали в узгоджені за контрактом години які зазвичай значно переви-

щували 8 годинний робочий день, тоді як офісні та канцелярські працівники практично не працювали більше 8 годин (Hajdu T., 1984: 47).

Після Першої світової війни модель сім'ї з багатьма годувальниками поширилася по всій Європі. В Угорщині частка торговців серед населення також зростає (у 1941 р. – близько половини всього населення) й серед середнього класу стало звичним, що жінки-члени сім'ї також виконують якусь роботу. З точки зору розміру доходів та необхідного фінансового базису для життя, магічною межею в 1930-х роках було 200 пенгів на місяць. Вище цієї суми життя ставало передбачуваним та прогнозованим. Більшість представників середнього класу та вищих ешелонів промислових робітників зазвичай мали такий дохід. Якщо ми подивимося на зміни вартості життя в місті, включно з орендною платою, в індексних числах, порівняно з 1913 роком і приймемо його за 100, то побачимо, що до 1930 року умови життя були складнішими, ніж до війни (індекс досягає найвищого значення в 1929 році, 117,5, потім він неухильно знижується: 97,9 у 1932 році, 90,7 у 1933 році).

Після виходу з кризи, промислове виробництво почало зростати, а доходи населення збільшуватися. Зазначимо, що найнижчі доходи мали сезонні працівники сільського господарства. Серед фабричних робітників між місячним заробітком друкарів понад 200 пенгів та доходом фабричних поденників у 80 пенгів, значні маси робітників жили на нижній межі прожиткового мінімуму і лише частина була здатна до дрібнобуржуазного рівня життя. Заробітна плата мілкового промисловця та роздрібного торговця досягала нижньої межі місячної заробітної плати працівника типографії або сталеливарника лише тоді, коли бізнес йшов добре. Держава прагнула до того, щоб заробітна плата великої кількості державних службовців, інтелігенції та нижчих офіцерських рангів перевищувала прожитковий мінімум, що здебільшого досягалося за рахунок додаткових пільг у наступній формі: службове житло, субсидії на оренду житла, допомога на сім'ю, продукти харчування та одяг, оренда землі в сільській місцевості тощо (Ormos M., 1998: 114).

Умови життя в основному визначалися тим, чи проживала людина в місті чи в селі, оскільки вигоди від урбанізації були пропорційними. Це здебільшого не залежало від рівня доходу. Електричне освітлення було такою ж невід'ємною частиною міського життя в столиці та сільській місцевості, як водопровід і каналізація, навіть у Будапешті вони не були повністю розвинені, хоча

до 1930 року 83% житлових будинків у столиці мали електричне освітлення, а 85% – водопровід, під'єднаний до каналізаційної системи.

Однак, зауважимо, що по всій країні в цілому існували великі прогалини. Три чверті муніципалітетів отримали доступ до електрики лише протягом воєнних років. Окрім столиці, лише близько десятка сільських населених пунктів мали повноцінну каналізацію і навіть 6% будинків у країні не мали водопроводу. Використання природного газу в міському побуті та розвиток сучасного громадського транспорту були пов'язані з Будапештом, але трамваї також ходили в Мішкольці, Сегеді, Печі та Дебрецені. Напередодні війни в країні налічувалося вже близько 16 000 легкових автомобілів. Найбільше їх було в Будапешті, де вони використовувалися переважно для таксі, а приватні автомобілі вважалися найвищою розкішшю. З'явилися мотоцикли. Велосипеди були звичним явищем не лише в містах, а й у селах. У цей період також було створено телефонну мережу і до 1939 року в країні налічувалося понад 130 000 телефонних станцій, більшість з яких були приватними лініями. З 1928 року з'явилися також вуличні телефонні будки.

Покращення умов життя значною мірою відбулося завдяки розвитку системи охорони здоров'я, дедалі ширшій мережі медичного страхування, організованій охороні здоров'я матері та дитини, створенню мережі шкільних лікарів, збільшенню кількості лікарняних ліжок та кількості лікарів (117 лікарів на 1000 мешканців у 1938 році, що було видатним показником за європейськими стандартами). Через це пневмонія, яка раніше вважалася типовою угорською хворобою, дещо пішла на спад. Однак через прискорений та змінений спосіб життя зросла кількість смертей від серцево-судинних захворювань і раку (Bölöny J., 2004: 35).

Житлові умови населення відображали не тільки матеріальне становище, а й соціальну структуру та спосіб життя населення. До середини 1920-х років існувала загальна нестача житла через масу біженців, яку уряд намагався пом'якшити шляхом централізованого регулювання орендної плати, але це значно скоротило процес будівництва нового житла.

Незважаючи на все це, між 1920 і 1930 роками в країні було побудовано близько 300 000 нових будинків. У містах, переважно великі багатоквартирні будинки, приватні чи муніципальні, у сільській місцевості за підтримки держави (Національний фонд захисту народу та сім'ї, житлові масиви ONCSA). Не було рідкістю, що страхові компанії та банки в столиці будували багатоквартирні будинки

як капіталовкладення. Багатоповерхові будинки можна було побачити лише на головних вулицях столиці та у великих містах. Переважна більшість будинків в Угорщині (98%) були одноповерховими. Респектабельний міський міщанський будинок мав принаймні двокімнатну квартиру з центральним опаленням, кімнатою для прислуги та ліфтом. У 1930 році лише кожен п'ятий зі ста жителів Будапешта міг дозволити собі жити в квартирі з трьох і більше кімнат. Більшість міського населення мала одно або двокімнатні квартири з кухнею. Тут проживала переважна більшість добре оплачуваних кваліфікованих робітників, промисловців, торговців та службовців.

У середовищі державних службовців, інтелігенції та багатих магнатів наявність прислуги була очікувано природною. Близько половини офіцерів утримували одного чи більше домашніх слуг, також приблизно третина торговців, а переважна більшість промисловців та дрібної буржуазії майже не утримували. Десятки домашніх слуг (економки, кухарі, покоївки, дворецькі, водії, садівники тощо) були доступні лише найбагатшим аристократам, землевласникам та заможним людям. Середній клас зазвичай міг дозволити собі одну-три прислуги («універсалку», прачку, економку).

Зовнішній вигляд і вбрання, особливо в містах, зблизили дуже різні соціальні класи. Жінки, частково через зайнятість, відмовилися від корсетів і довгого волосся. Вони почали носити капелюхи, але в селах залишилася хустка і багатошарова спідниця. Доглянутий зовнішній вигляд став природною частиною життя жінок, але також став все більш важливим і для чоловіків. Державний службовець або навіть продавець не міг дозволити собі ходити не голеним, без костюма, краватки, жилета або піджака. Не лише люди середнього класу, але й більшість представників спеціальних професій могли дозволити собі носити цивільний костюм, тоді як ті, хто займався громадським життям і політикою, носили фраки, смокінги, а в особливих випадках, угорський парадний одяг (Romsics I., 2010: 190).

З поширенням оплачуваних відпусток дозвілля стало соціальним явищем. Спорт та туризм перестали бути привілеєм обраних. Розквіт різного роду об'єднань, союзів заохочував соціальну самоорганізацію. Кожен третій громадянин Угорщини був членом більш ніж одного суспільного, професійного, патріотичного чи спортивного об'єднання. Серед молоді великою популярністю користувалися римо-католицькі об'єднання хлопців та дівчат (KALOT, KALÁSZ) та реформатське об'єднання Soli Deo Gloria. Більшість об'єднань, зазвичай, склалися з представників певної соці-

альної групи або професії. Gergely J., 1989: 62.64; Balogh M., Gergely J., 1996: 37). Загальновідомо, що Всеугорське казино і Національне казино були організаціями для політичної та економічної еліти. Численні громадські клуби та гуртки, разом з робітничими будинками, сільськими читальнями та співочими гуртками, охоплювали міські середні та нижчі класи, а також значну частину сільського населення. Соціальне життя міста було немислиме без кав'ярень та маленьких ресторанів. Якщо перші відвідували переважно державні службовці, військові, заможні промисловці, торговці та добре оплачувані кваліфіковані робітники, то другі – наймана та вільнонаймана інтелігенція, політики та представники вищих верств середнього класу. Деякі кав'ярні ставали ареною живих літературних і політичних дискусій завдяки письменникам, поетам та редакторам газет, які регулярно їх відвідували.

Поява радіо та кіно призвела до значних змін у сфері розваг, хоча «вища культура» – відвідування опери, театру, оперети, концертів класичної музики залишалася домінуючою серед більш вишуканих верств суспільства. Радіопередачі, трансляція яких розпочалася 1 грудня 1925 року, спочатку були доступні лише мешканцям столиці, але до 1938 року на кожні 1000 жителів по всій країні припадало 46 приймачів. Радіо транслювало політичну та громадську інформацію, різноманітну музику (циганська музика, угорські пісні, джаз), етнографічні та літературні програми, які охоплювали найширші верстви суспільства. Подібну роль відігравав і кінематограф, а завдяки відносно дешевим квиткам будь-хто міг собі дозволити подивитися будь-який з понад 350 угорських звукових фільмів, знятих між 1931 і 1944 роками та майже дві тисячі іноземних стрічок. Ходити в кіно було дуже модно і в сільській місцевості, адже події у фільмах часто відбувалися у такому світі (великому місті), куди багато хто з селян ніколи не потрапляв. Популярна кіномузика швидко ставала відомою по всій країні, а кінохроніки, що передували фільмам, надавали населенню багато інформації про світові події (László T., 2005: 186).

Футбол, найпопулярніший вид спорту, навіть слугував соціальному піднесенню. Хороший

футболіст міг зробити чудову кар'єру в кольорах якогось престижного клубу. У 1930-х роках став дуже популярним відпочинок наприкінці тижня, а озеро Балатон, регіон Матра, термальні купальні Задунав'я та гори навколо Будапешта стали популярними місцями відпочинку для середнього класу. На розпайованих і розкуплених земельних ділянках будувалися сімейні вілли, пансіонати та невеликі будинки для відпочинку. Будапештські робітники, переважно соціал-демократичної організації, розбудували власну мережу туристичних баз навколо столиці. Кожен соціальний клас знайшов форму суспільного життя та розваг, що відповідала його статусу та роду занять. Не лише середні класи організовували бали (індустріальні групи, слухачі технічних вузів, адвокати, лікарі тощо), де швидко поширювалися нові форми танцю, модні на той час у Європі (чарльстон, англійський вальс, танго, румба), але й у робітничих домівках, на вечорах, чаюваннях і в селах відбувалися такі розважальні заходи.

Зміни умов життя, стилю побуту, певна уніфікація дозвілля та розваг, пристосування до сучасних західноєвропейських зразків зближували міські соціальні верстви населення. Однак, селянське населення, як внутрішньо, так і зовнішньо, залишалося закритим (Ormos M., 1998: 115).

Висновки. Після Першої світової війни Угорщина опинилась у глибокій кризі: втратила частину територій, населення зменшилось, а нові кордони ускладнили урбанізацію. Незважаючи на зростання тривалості життя, зменшувалась народжуваність. Угорське суспільство мало чіткий поділ: великі землевласники й капіталісти, середній клас, селяни та робітники. Економіку контролювали землевласники та єврейська фінансова еліта. Середній клас складався з чиновників, військових та інтелігенції. Більшість селян були безземельними, і земельна реформа виявилася недостатньою. Міські робітники зростали чисельно, зокрема за рахунок жінок. Попри деяку соціальну мобільність, верхівка залишалась закритою для нових груп. Найбільш стійкими виявились професійні та сімейні традиції в робітничому середовищі, а урбанізація сприяла формуванню нового робітничого класу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Balogh M., Gergely J. Egyházak az újkori Magyarországon. 1790-1992. Budapest: MTA Történettudományi Intézete, 1996. 549 old.
2. Balogh S., Gergely J., Izsák L., Jakab S., Pritz P., Romsics I. Magyarország a XX. században. Második kiadás. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1986. 534 old.
3. Bölöny J. Magyarország kormányai 1848-2004. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 549 old.
4. Egresi K. Szociálpolitika Magyarországon 1919-1939. Budapest: Napvilág Kiadó, 2008. 372 old.

5. Gergely J., Pritz P. A trianoni Magyarország 1918-1945. Budapest: Vince Kiadó, 1998. 207 old.
6. Gergely J. Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986. Budapest: Tankönyvkiadó, 1989. 192 old.
7. Gyáni G. Társadalom és szociálpolitika. A könyvben: Gróf Bethlen István és kora. Budapest: Országház Könyvkiadó, 2021. 211 old.
8. Hajdu T. Az értelmiségi „túltermelés” és társadalmi hatásai. A könyvben: A két világháború közötti Magyarországról. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1984. 505 old.
9. László T. Egyház és állam Magyarországon 1919-1945. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 2005. 379 old.
10. Ormos M. Magyarország a két világháború korában (1914-1945). Debrecen: Csokonai Kiadó, 1998. 325 old.
11. Romsics I. A Trianoni békeszerződés. Budapest: Osiris Kiadó, 2007. 207 old.
12. Romsics I. Magyarország története a XX. században. Budapest: Osiris Kiadó, 2010. 688 old.
13. Ungváry K. A Horthy-rendszer mérlege. Pécs- Budapest: Jelenkor Kiadó-OSzK, 2013. 649 old.

REFERENCES

1. Balogh M., Gergely J. (1996) Egyházak az újkori Magyarországon 1790-1992. [Churches in modern Hungary 1790-1992]. Budapest: História MTA Történettudományi intézete. 549 old. [in Hungarian]
2. Balogh S., Gergely J., Izsák L., Jakab S., Pritz P., Romsics I. (1986) Magyarország a XX. században. [Hungary in the XX. century]. Második kiadás. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 534 old. [in Hungarian]
3. Bölöny J. (2004) Magyarország kormányai 1848-2004. [The Governments of Hungary 1848-2004]. Budapest: Akadémiai Kiadó, 549 old. [in Hungarian]
4. Egresi K. Szociálpolitika Magyarországon 1919-1939. (2008) [Social policy in Hungary 1919-1939]. Budapest: Napvilág Kiadó, 372 old. [in Hungarian]
5. Gergely J., Pritz P. (1998) A trianoni Magyarország 1918-1945. [The Trianon's Hungary 1918-1945]. Budapest: Vince Kiadó, 207 old. [in Hungarian]
6. Gergely J. (1989) Katolikus egyház, magyar társadalom 1890-1986. [Catholic Church, Hungarian society 1890-1986]. Budapest: Tankönyvkiadó, 192 old. [in Hungarian]
7. Gyáni G. (2021) Társadalom és szociálpolitika. A könyvben: Gróf Bethlen István és kora. [Society and social policy. In the book: Count István Bethlen and his time]. Budapest: Országház Könyvkiadó, 211 old. [in Hungarian]
8. Hajdu T. (1984) Az értelmiségi „túltermelés” és társadalmi hatásai. A könyvben: A két világháború közötti Magyarországról. [The “overproduction” of intellectuals and its social impact. In the book: About Hungary between the two world wars]. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 505 old. [in Hungarian]
9. László T. (2005) Egyház és állam Magyarországon 1919-1945. [The Church and the state in Hungary 1919-1945]. Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 379 old. [in Hungarian]
10. Ormos M. (1998) Magyarország a két világháború korában (1914-1945). [Hungary during the two world wars (1914-1945)]. Debrecen: Csokonai Kiadó, 325 old. [in Hungarian]
11. Romsics I. (2007) A Trianoni békeszerződés. [The Trianon peace treaty]. Budapest: Osiris Kiadó, 207 old. [in Hungarian]
12. Romsics I. (2010) Magyarország története a XX. században. [The history of Hungary in the XX. century]. Budapest: Osiris Kiadó, 688 old. [in Hungarian]
13. Ungváry K. (2013) A Horthy-rendszer mérlege. [The balance of the Horthy's regime]. Pécs – Budapest: Jelenkor Kiadó-OSzK, 649 old. [in Hungarian]